

Michel de Montaigne: znati živeti

(dve predavanji)



1533-1592

Nekaj življenjepisnih podatkov:

1533 Michel se rodi na gradu Montaigne
1533-39 nauči se latinščine kot »maternega jezika«
1539-46 šolanje v Bordeauxu
1557 izvoljen za poslanca v mestni skupščini
1558 sreča prijatelja Étienne de La Boétieja
1559 potuje v Pariz in spremlja kralja Franca II.
1563 smrt dragega prijatelja Étienne
1565 poroka z bogato Françoise de la Chassaigne
1568 smrt očeta Pierra Eyquema; Michel podeduje grad
1568(?) ranjen ob padcu s konja, na robu smrti
1572-73 začne pisati »o samem sebi«
1572 šentjernejska noč v Parizu
1578 prvi napad ledvičnih kamnov, zanj usodne bolezni
1580 izid *Esejev* (I. in II. knjige)
1580-81 potovanje v Italijo, kjer piše popotni *Dnevnik*
1581-85 je župan Bordeauxa, izvoljen v dveh mandatih
1584 na gradu ga obišče navarski kralj Henrik IV.
1585 kuga v Périgordu (Michelovi ožji domovini)
1588 nova izdaja *Esejev* (dodana III. knjiga)
1588 v Parizu spozna gospodično Marie de Gournay
1592 umre na svojem gradu, pokopan je v Bordeauxu
1595 posthumna izdaja *Esejev*, osnova poznejših natisov



Montaignev stolp,
v katerem je imel
knjižnico in pisal *Eseje*

Montaignev grad dandanes



Fotografije na tej strani in v nadaljevanju: M. U.

Montaigneva bralna niša v spalnici in delovna miza v knjižnici



knjižnica,
rekonstrukcija

Latinski in grški izreki, ki jih je Montaigne dal vrezati v tramove svoje knjižnice

Trije primeri:

HOMO SUM, HUMANI A ME NIHIL ALIENUM PUTO.

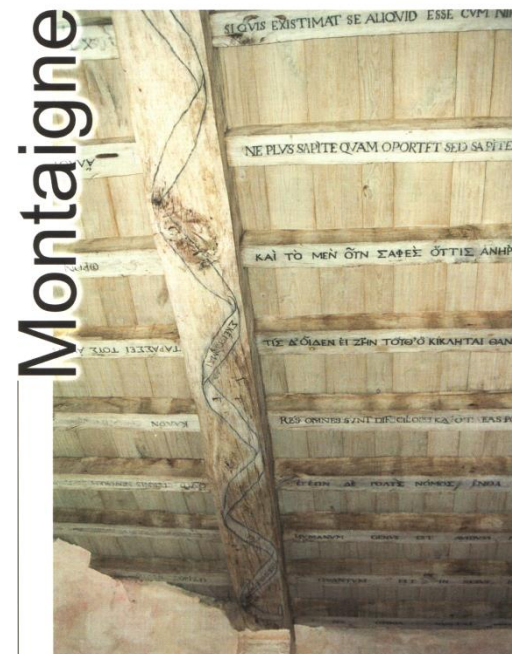
»Človek sem, nič človeškega mi ni tuje« (Terencij).

SUMMUM NEC METUAS DIEM NEC OPTES.

»Ne boj se, niti ne želi si poslednjega dneva« (Marcial).

ΣΚΕΠΤΟΜΑΙ (Sekt Empirik *et al.*).

»Premišlujem.« (Tudi: gledam, opazujem, spoznam, preiskujem, preudarjam ... dvomim.)

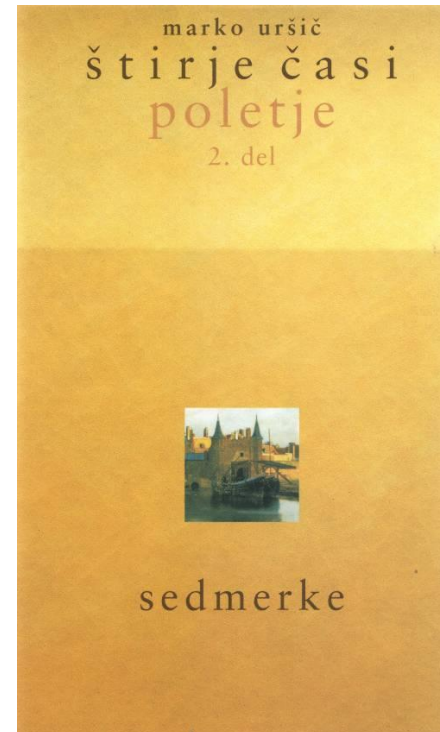


La librairie

Sedem modrosti *Esejev* in knjiga Marka Uršiča *Sedmerke*

- | | |
|------|-----------|
| I. | O samosti |
| II. | O telesu |
| III. | O smrti |
| IV. | O dvomu |
| V. | O noči |
| VI. | O poti |
| VII. | O knjigah |

V Sedmerkah je sedem
Uršičevih esejev p/o
Montaignevih *Esejih*



Začetek *Esejev*: nagovor bralcu

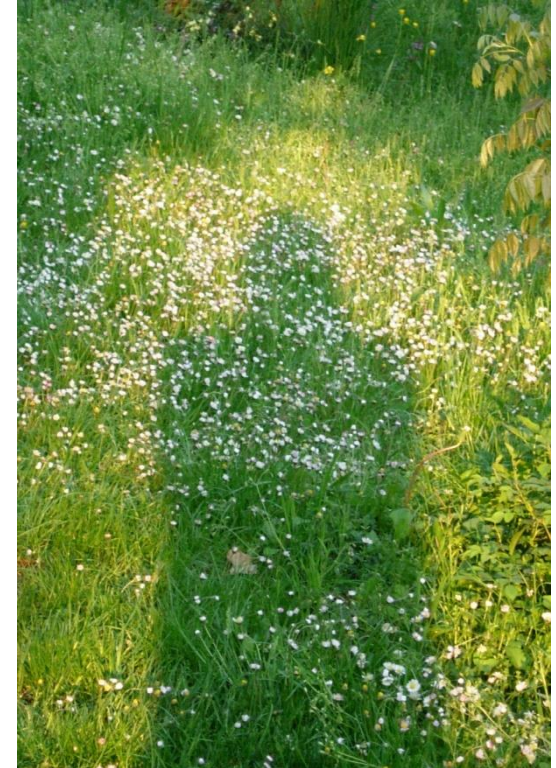
- »To knjigo, dragi bralec, sem napisal v dobri veri. [...] Ko bi mi šlo za naklonjenost ljudi, bi se bil nakitil s pavjim perjem. Tako pa hočem, naj me svet vidi v vsej preprostosti, naravnosti in takšnega, kakršen vsekdar sem, brez olepšavanja in umetničenja; zakaj tisti, ki ga slikam, sem jaz sam. [...] Kajti ko bi živel med tistimi ljudstvi, ki pravijo, da še žive v blagi svobodi prvotnih naravnih zakonov, veruj mi, da bi se zelo rad naslikal prav ves in docela nag. Tako, dragi bralec, sem jaz sam predmet svoje knjige ...«

[*Bralcu*, str. 3, po izdaji Pierra Villeyja: Montaigne, *Les Essais*, PUF, Pariz, 1999; v slov. prevodu (izboru) Boga Stoparja, v zbirki Kondor, 1960, str. 5; poudarki dodani, tu in v nadaljevanju].



Montaigne o samosti

- »Največja stvar na svetu je znati biti zase <à soy>...«
[O samoti, I/39, 242]
- »Svoj pogled obračam navznoter, tam sejem in žanjem, nenehno se motrim, se nadzorujem, se okušam ...«
[O domišljavosti, II/17, 657]
- »Sebe bolj preučujem od česarkoli drugega. To je moja metafizika, to je moja fizika.«
[O izkustvu, III/13, 1072]
- »Pridržimo si kamrico, ki bo čisto naša in popolnoma prazna, in v njej namestimo svojo resnično svobodo, spokoj in samoto ...«
[O samoti, I/39, 241]



O prijateljstvu in izgubi bližnjega

Michel de Montaigne in Étienne de La Boétie (1531-1563):

- »... iskala sva se, še preden sva se videla.«
[O prijateljstvu, II/28, 188]
- »In največji človek, ki sem ga spoznal živega, namreč glede naravnih vrlin duše in po rodu, je bil Estienne de la Boitie: bil je resnično polna duša z lepim obličjem v vseh pogledih ...«
[O domišljavosti, III/17, 659]
- »...če res hočete vedeti, zakaj sem ga imel rad, čutim, da je za to en sam odgovor: "Ker je bil on on, ker sem bil jaz jaz".«
[O prijateljstvu, II/28, 188]
- »Tako sem se navadil in izuril biti povsod eden od obeh, da se mi zdi, kot da bi me bilo samo še pol.«
[Ibid., 193]



O starosti, bolečini, ljubezni

- »Ne slikam bivanja, slikam minevanje.«
[O ksanju, III/2, 805]
- »Kdor se boji trpljenja, trpi že, ker se boji, [...] kajti] najtežje in najpogostejše tegobe so tiste, ki nam jih vsiljuje domišljija.«
[O izkustvu, III/13, 1905]
- »Naše misli so vselej drugje.«
[O odvračanju, III/4, 834]
- »... ljubezen mi vrača moč, čilost, prijaznost, skrbi za mojo osebo; ljubezen izbriše z mojega obraza gube starosti, spačene in usmiljenja vredne, in skrbi, da ga samega ne skazijo; ljubezen me vrača k pametnim in zdravim študijem, ob katerih se lahko bolj spoštujem in se imam rajši, ko preženem obup iz svojih misli in se vrnem k sebi [...] Ljubezen, vsaj v sanjah, lahko ogreje kri, ki jo je narava zapustila [...] v tem ubogem človeku, ki se sesuva v ruševino ...«
[O Vergilijevih verzih, III/5, 893]

Ne, človek ni ruševina, dokler ljubi!



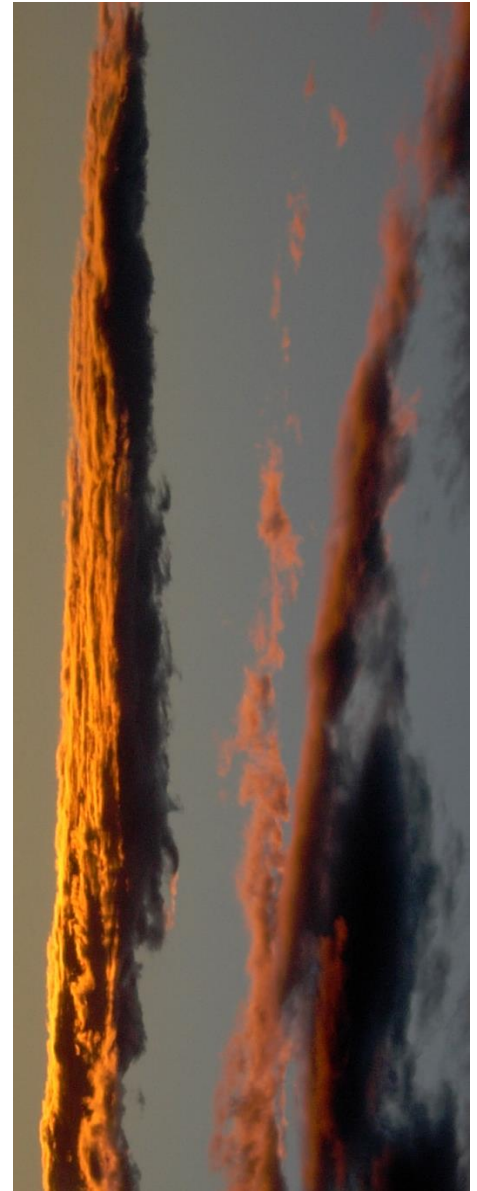
O smrti: neznana tujka in stara znanka

Smrt je stalnica in ena glavnih tem Esejev; za Montaigna je pisanje o sebi, svojem življenju, obenem pisanje o svoji smrti. Njegov odnos do smrti se je z leti spreminjal, pri tem lahko v grobem ločimo tri »faze«, ki jih razberemo predvsem iz naslednjih treh esejev:

- iz *prvega* dela: **Filozofirati pomeni učiti se umreti** [I/20] – »premeditacija«, miselno »udomačenje« smrti in/ali zanikanje njene resničnosti, njenega pomena; tu se Montaigne navezuje na Platona, Epikurja, Cicerona, Seneko idr.;
- iz *drugega* dela: **O vaji** [III/6] – »soočenje« z lastno smrtjo, »pred-izkušnja« zadnjih trenutkov življenja, »vaja« umiranja;
- iz *tretjega* dela: **O ničevosti** [III/9] – neizbežno sprijaznjenje s smrtjo, »sprava« z njo, uklonitev njeni nujnosti in moči.

Montaigne zelo pretresljivo piše o smrti prijatelja Étiennea de La Boétieja (1563) v pismu svojemu očetu, ki ga je objavil na koncu zbirke La Boétiejevih del (1570), tj. dve leti preden je sam začel pisati *Eseje*, sprva zamišljene prijatelju v spomin.

O smrti govorimo o tretji, drugi ali prvi osebi, kot ugotavlja tudi filozof Vladimir Jankélévitch (*La Mort*, 1977).



O smrti (1) – *Filozofirati pomeni učiti se umreti*

- »Na koncu se vsa modrost in učenost tega sveta zbereta v točki, ko nas naučita ne bati se umreti.«
[*Filozofirati pomeni učiti se umreti*, I/20, 81]
- Vselej bodimo »obuti in pripravljeni na odhod« [*ibid.*, 88].
- »Želim, da delujemo, da podaljšamo svoja življenjska dela, kolikor moremo; in naj me smrt najde pri sajenju mojega zelja« [*ibid.*, 89].
- »Kdor bi naučil ljudi umreti, bi jih naučil živeti«; Narava pa je najboljša učiteljica in tudi v smrti »nam narava sama ponudi roko« [*ibid.*, 90].
- »Kakor je naše rojstvo bilo rojstvo vseh stvari, tako bo naša smrt smrt vseh stvari« [*ibid.*, 92] – *tudi smrt same smrti*.
- Narava nam govori: »Izstopite iz tega sveta, kakor ste bili vanj vstopili! [...] Vaša smrt je le delček v vesoljnem redu« [*ibid.*, 92].



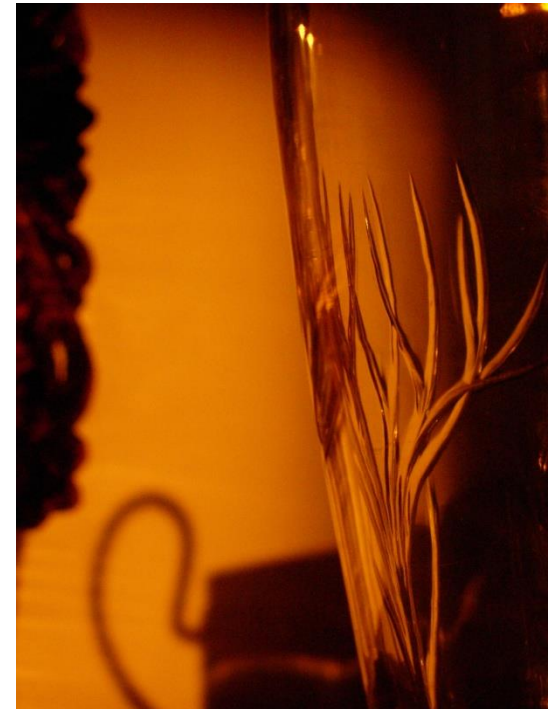
O smrti (2) – Montaigneva »vaja« umiranja

- V takšni »vaji« <exercitation> si pridobimo neko izkustvo <expérience> smrti, se pravi, umiranja, »če ne celovito in popolno, pa vsaj takšno, ki ni nekoristno, saj nas lahko nekolikanj utrdi in okrepi« [O vaji, II/6, 372].
- »Ta spomin, ki se je močno vtisnil v mojo dušo, mi je prikazal obraz smrti in njeno podobo tako blizu naravi, da me je nekako sprijaznil z njo. Ko sem začel spet videti, je bil to tako šibek in tako mrtev vid, da nisem razložil še ničesar razen svetlobe ... « [ibid., 373-74].
- »Zdelo se mi je, kakor da se me moje življenje drži le še na vrhu ustnic: zaprl sem oči, da bi mu pomagal, tako se mi je zdelo, da se lažje utrga, in občutil ugodje ob pomisli, da bi omedlel in se prepustil oditi. To je bila misel, ki je lebdela na površju moje duše, tako nežna in šibka kot vse drugo, vendar v resnici ne samo brez neugodja, ampak pomešana s tisto blagostjo, ki jo občuti človek, ko se prepusti, da zrsne v sen« [ibid.].
- »Videl sem svoj dom <maison>, ne da bi ga prepoznal; in ko so me položili na posteljo, sem občutil brezmejno blagost tega počitka [...] Resnično bi bila to srečna smrt« [ibid., 376–77].



O smrti (3) – »sprava« s smrtjo, a radost ostaja

- V eseju *O ničevosti* piše: »Pogosto se mi dogaja, da si z nekakšno naslado <plaisir> zamišljam smrtne nevarnosti in jih pričakujem: s sklonjeno glavo se topo pogrezam v smrt, ne da bi o njej razmišljal in jo spoznaval, pogrezam se kakor v nemo in temno globino, ki me pogoltne z enim samim naskokom in me v hipu podre s silnim snom, brez vsakega občutka in trpljenja. In tisto, kar predvidevam, da sledi tem kratkim in silovitim <violentes> smrtim, me navdaja bolj s tolažbo kot z nemirom.« [III/9, 971].
- Montaigne še vedno sledi tisti »vaji«, dodaja pa, da zdaj vstopa v »zaupnost z umiranjem <j'entre en confidence avec le mourir>« [ibid.].
- »Širiti je treba radost, žalost pa je treba zadrževati, kolikor je mogoče« [ibid., 979].
- Zgledujmo se po Sokratovi vedrini, kajti »vrlina je po naravi prijetna in vesela« [O Vergilijevih verzih, III/5, 845].



O dvomu: Montaigne kot skeptik ...

Beseda “skeptik” <gr. *skeptikós*> dob. pomeni “človek, ki pre-mišlja, dvomi, preizkuša...” – in prav tak je bil Montaigne.

V zgodovini filozofije je znan predvsem kot (pozno)renesančni skeptik, manj kot stoik in epikurejec, le redko pa se govori o sokratsko-platonskih izvorih in ciljih njegovih misli.

Tudi za Montaigna je značilno prepričanje, da je preprostost (kot »učena nevednost«) bistvena odlika misli in modrosti.

Preprostost pa ne pomeni enoznačnosti, »linearnosti« misli.

Montaigne je bil *epikurejec* v življenjskih radostih in užitkih, *stoik* v žalostih in bolečinah, *skeptik* v filozofskih trditvah – in *platonik* v iskanju neminljivega v minljivem.

- »Življenje je pravo ogledalo tega, kar govorimo.«
[O vzgoji otrok, I/26, 168]
- »Na svetu ni bilo nikoli dveh enakih mnenj, kakor ne dveh enakih dlak ali zrn; njihova najsplošnejša lastnost je različnost.«
[O podobnosti otrok očetom, II/37, 786]
- »[Saj] to sploh ni življenje, če se prisiljujemo z nujnostjo ene same poti. Najlepše duše so tiste, ki imajo največ različnosti in prožnosti <*soupplesse*>.«
[O treh vrstah družabnosti, III/3, 818]



Montaigne in Platon

Na križišču miselnih poti, pred katerimi obstane skeptik, se – po Montaignovem mnenju – platonik odloči za prvo pot: »to, kar sem iskal, sem našel«. Montaigne s svojega zornega kota skeptika ponekod v *Esejih* kritizira Platona kot »dogmatika«. Po drugi strani pa se mu pridružuje:

- »Zdi se mi, da je Platon nalašč izbral obravnavo filozofije v obliki dialogov: z njimi je lahko bolje izrazil mnoštvo in različnost svojih misli, tako da jih je ustrezno položil na jezik različnim govorcem.« [*Apologija*, II/12, 509]

Najbolj pa se Montaigne približa Platonu, ko premišljuje o času, smrti in večnosti:

- »Neumno se bojimo le ene vrste smrti, medtem ko smo že prešli mnoge in skoznje nenehno prehajamo [...saj] včerajšnji dan umre v današnjem in današnji bo v jutrišnjem. [...] Toda kaj potemtakem resnično jè? [...] Tisto, kar je večno, tisto, kar se ni nikoli rodilo in ne bo nikoli umrlo; tisto, čemur čas nikoli ne prinese nobene spremembe [...] saj napolnjuje večnost z enim samim zdajem« [*Apologija*, II/2, 602-3].

S temi besedami govori Montaigne – platonik.



Narava je “lestev” k Bogu

Esej *Apologija Raymonda Sebonda* [II/12] je najdaljši izmed vseh Montaignevih *Esejev*, saj obsega tretjino II. knjige. Pozni sholastik, Katalonec Ramon Sebon je napisal knjigo: *Theologia naturalis* ali *Liber creatorum* (»Knjiga ustvarjenih bitij« ok. 1430), v kateri dokazuje, da narava – poleg razodetega *Svetega pisma* – pričuje o božjem bivanju: narava je “lestev” k Bogu.

Tej izrazito renesančni misli se pridružuje tudi Montaigne:

- »Ta svet je sveti tempelj, v katerega je bil postavljen človek, a ne zato, da bi občudoval dela svojih rok, temveč da bi motril dela, ki jih je božanska misel naredila čutna: Sonce, zvezde, vode in zemljo, zato da bi nam predstavila umske bitnosti« [*Apologija*, II/12, 447].
- »Če si še tako prizadevamo, ne bomo nikoli mogli posnemati gnezda četudi najmanjšega ptička, njegove zgradbe, lepote in udobnosti, takisto pa tudi mreže drobcenega pajka ne« [*O ljudožercih*, I/31, 206].



Ali so ostre alternative res nujne?

Vrnimo se k Montaignevemu »konstruktivnemu skepticizmu«: pri kritiki dogmatikov mu gre zlasti za etične poudarke, za zavračanje prisilnih alternativ, izključujočega "enoumja", ki se je razmahnilo v dolгих in krvavih verskih vojnah med katoliki in hugenoti (francoskimi protestanti):

- »... eni pristopajo k veri z leve, drugi z desne, za ene je bela, za druge črna, vsi pa jo podobno izrabljajo za svoje nasilne in stremuške namene« [Apologija, II/12, 443].
- »Naša vera je bila namenjena temu, da izkorenini naše grehe; zdaj pa jih odeva, hrani, spodbuja« [ibid., 444] – in v *tej* deželi, v Franciji, je uveljavljena *ta vera*, krščanska, toda če bi živeli v kaki *drugi* deželi, nadaljuje Montaigne, bi nam bila »vtisnjena kaka druga vera, morda ravno nasprotna tej naši« [ibid., 445]; in tej razumni ugotovitvi sledi presenetljiv, a povsem dosleden sklep: »Kristjani smo ravno tako, kakor smo Perigordovci ali Nemci« [ibid.].



Montaignev pacifizem

Montaigne se je kljub svoji »samosti« v grajskem stolpu, kjer je bral klasike in pisal *Eseje*, intenzivno udeleževal v političnem življenju svojega časa: kot bordojski župan, kot mirovni posrednik med »obema Henrikoma«, kot kraljevi poslanik v Rim itd. Vselej se je zavzemal za mir in spravo.

- »Najslabše v naših vojnah pa je to, da so naše karte tako premešane.« [O vesti, II/5, 366]
- Tako poraženci kakor zmagovalci, ki se pobijajo med seboj in umirajo v slepoti, zaradi zaverovanosti v svoja prepričanja in dolžnosti sploh »ne vidijo nekoga, ki se ne zmeni za njihovo početje in medtem živi zatopljen v svoje brezdelje in svoje radosti« [O samoti, I/39, 241].
- »Mnoga že pozabljena imena, zmage in osvojitve postavljajo v smešno luč naše upanje, da bomo ovekovečili svoje ime, če bomo ujeli deset konjenikov ali zavzeli bedno trdnjavo, katere ime je bilo slišati prvič šele tedaj, ko smo jo zavzeli« [O vzgoji otrok, I/26, 158].



Montaigneva tujost njegovemu času

V poznem eseju *O ničevosti* Montaigne piše o svoji tujosti, »odljudnosti« lastnemu zgodovinskemu prostoru in času:

- »Moje lastne navade <*moeurs*>, ki se sicer razlikujejo od prevladujočih komaj za kak palec, me vendarle delajo nekako odljudnega <*farouche* pomeni tudi divji> in nedružabnega v mojem času« [*O ničevosti*, III/9, 991].

Géralde Nakam dodaja: »Njegova knjiga se otresa bremena sodobne zgodovine, s tem da pričuje o njej in jo replicira v sebi. Montaignev odnos do sodobne zgodovine je podoben njegovemu odnosu do smrti« [*op. cit.*, 449].

Mar nismo tudi mi nekakšni tujci v svojem času? Čim bolj ga skušamo razumeti, "udomačiti", tem bolj se oddaljuje od nas ... tem bolj se mi sami oddaljujemo od naše sedanjosti, z mislimi potujemo v preteklost ... v renesanso ...



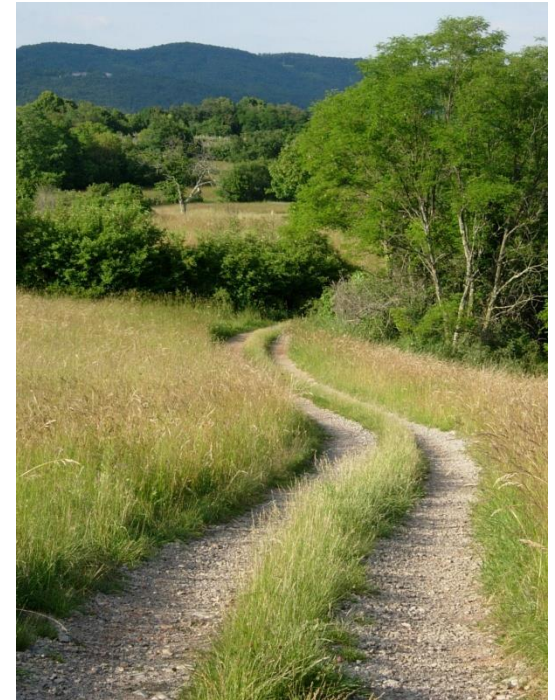
Premišljevanje na konju

Montaigne je bil strasten popotnik.

V času je najrajši obiskoval vélike Grke in slavne Rimljane, v prostoru pa je rad potoval na konju: po prvem izidu *Esejev* (1580) je romal v Italijo ter ostal zdoma skoraj poldrugo leto; in po izidu tretje knjige (1588) se je od zime do pozne jeseni mudil v Parizu in okolici.

Nasploh je Montaigne zelo rad jezdil, blizu ali daleč od doma, kajti, kot je sam zapisal, ga »najgloblje misli« *<resveries, dob. fantazije, sanjarije>* doletijo prav na poti, kadar jih najmanj pričakuje in ga prešinejo povsem nenadejano, nenadoma, kar se sicer lahko zgodi tudi pri mizi ali v postelji, toda »zlasti tedaj, ko sem na konju«.

[O Vergilijevih verzih, III/5, 876]

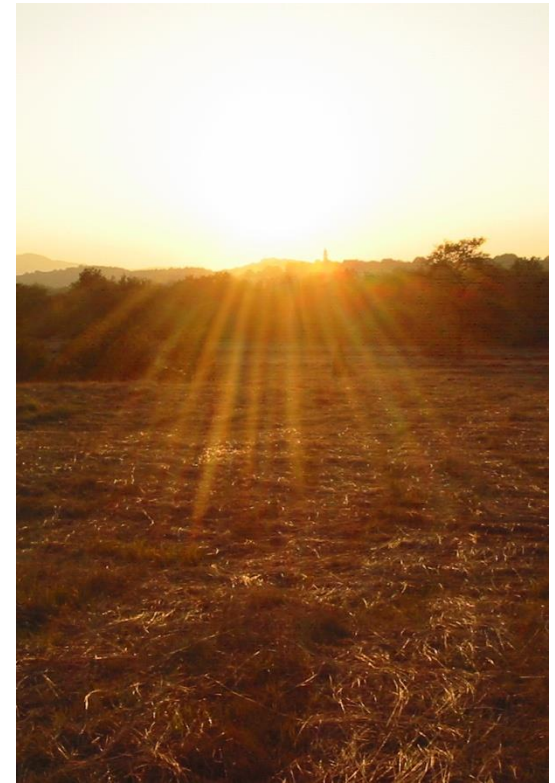


O duhovnih prednikih

Montaigne piše o vélikih Rimljanih kot o svojih duhovnih bratih:

- »Zaupana nam je skrb za mrtve« [O ničevosti, III/9, 996].
- »Oni so preminuli. Mrtvi so ravno tako kot moj oče, in če je zdaj on oddaljen od mene in svojega življenja osemnajst let, so oni šestnajst stoletij; in vendar ne neham gojiti spomina nanje, z njimi se družim in prijateljujem v dovršeni in zelo živi zvezi« [ibid.].
- »Da, po moji čudi se čutim večjega dolžnika do preminulih: ne morejo si več pomagati, zato se mi zdi, da toliko bolj potrebujejo mojo pomoč. Hvaležnost se ravno tu izkaže v svojem pravem sijaju. Dobro delo je manj vredno tam, kjer ga je možno poplačati« [ibid.].
- »Rad bi jih videl govoriti, sprehajati se in jesti« [ibid., 997].
- »Ker se čutim nekoristnega v tem stoletju, se vračam v tisto drugo ...« [ibid., 996]

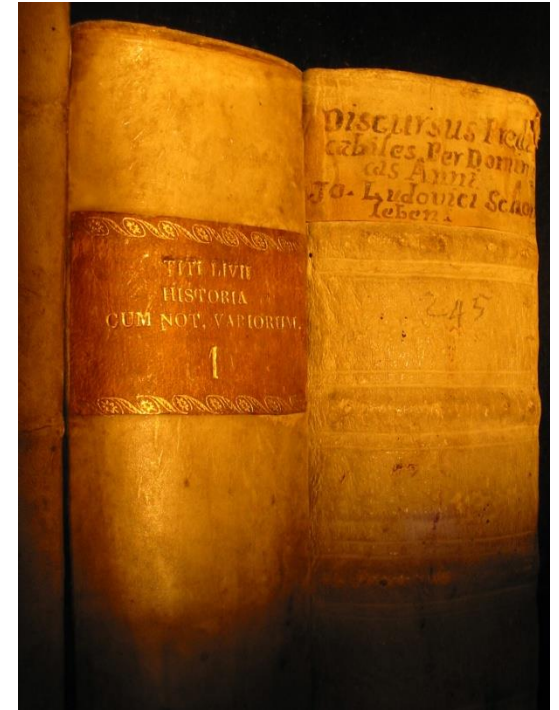
André Comte-Sponville: »Duh je spomin in morda je samo to«
[v eseju o zvestobi, *Mala razprava o velikih vrlinah*, slov. prev., 2002, str. 26].



O knjigah: “knjižnica je dom”

Montaigne je bil velik ljubitelj knjig:

- »Knjige me spremljajo na vsej življenjski poti, povsod mi stojé ob strani, tolažijo me v starosti in samoti.«
[O treh vrstah družabnosti, III/3, 827]
- Knjige lajšajo »nadležno brezdelnost«, »skrhajo ost bolečini«, če ni prehuda, v njih zmeraj najdeš razvedrilo...[*ibid.*].
- »Knjiga je najboljša popotnica, ki sem jo našel na svoji življenjski poti« [*ibid.*].
- »Kadar pa sem doma, krenem pogosteje k njim v svojo knjižnico, tu prelistavam zdaj eno, zdaj drugo...« [*ibid.*, 828].
- Knjižnica je po obliki okrogla, tako da »lahko z enim pogledom zajamem vse svoje knjige, razporejene na petih policah vsenaokoli« [*ibid.*].
- »Tu je moj dom ...« [*ibid.*].



O izbiranju knjig

Montaigne v eseju *O knjigah* premišljuje o izbiranju branja.

Vseh knjig, ki nam v življenju pridejo v roke, seveda ne moremo prebrati; kaj vseh, niti vseh, ki jih imamo v domači knjižnici, ne bomo prebrali v tem kratkem življenju, namreč v celoti in zares prebrali. Treba je izbirati.

- »Knjige imajo velik čar za tiste, ki znajo izbirati«, kajti le tako se v njih ne izgubimo, le tedaj so »knjige vaja za duha.« [O treh vrstah družabnosti, III/3, 829].

Tako kot Montaignu so tudi meni najljubše takšne knjige, ki jih lahko berem po odlomkih, čeprav me obenem vabijo, naj vztrajam in jih preberem v celoti. Prav takšni so tudi *Eseji*.

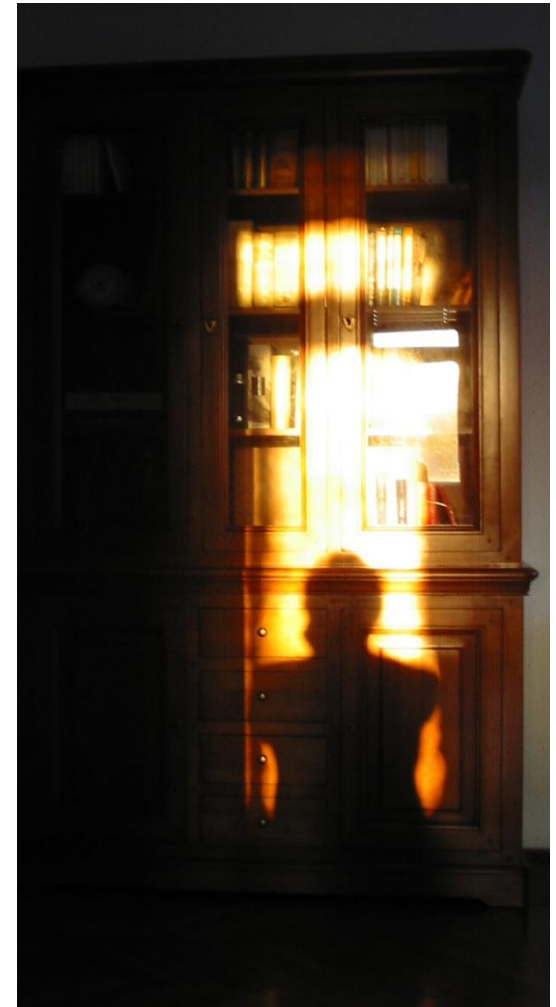
- Nakam lepo pravi, da Eseji niso nikoli dokončana knjiga, ker jo dokončuje vsak bralec, ko jih v sebi oživlja in prenavlja: »To je knjiga nenehnega začenjanja« [op. cit., 421].



Kdo je tisti »jaz-sam«, ki ga slikam?

Preden zapustimo Montaigneve *Eseje*, se znova vrnimo k avtorjevi želji po literarnem »slikanju samega sebe« in se vprašajmo:

- Tudi če se v knjigi naslikam »ves in docela nag« (to je seveda težko, a je Montaignu kar dobro uspelo), kdo je pravzaprav ta, ki ga (na)slikam? Ali je tisti *jaz-sam*, ki se porojeva v moji knjigi, res *isti* jaz-sam, ki živim tu »zunaj«, v svetu, in se imenujem tako in tako, Michel ali Marko ali kako drugače? – Mar ne bi bilo bolje bralcu zagotoviti ravno narobe: *tega človeka* slikam vsega nagega (vsaj trudim se, da bi) *in če bi bilo mogoče, bi bil to jaz sam?*
- V moji knjigi vselej govori moj »dvojniki«, moj »drugi jaz«, t.i. literarni subjekt, saj *jaz-sam* nikoli ne morem zares vstopiti v svojo knjigo – toda *zame* je dragoceno nekaj drugega:
- »Svoje knjige nisem nič bolj ustvaril, kot je ona ustvarila mene« [O obtoževanju laži, II/18, 665].



... knjige so moj in naš spomin ...

... in za konec še ena Montaigneva misel, v kateri je lepo zbrano njegovo življenjsko izkustvo, njegovo geslo ...

znati živeti:

»Ko plešem, plešem; ko spim, spim; in ko se samotno sprehajam po lepem sadovnjaku, tudi če so moje misli zaposlene del časa z daljnimi stvarmi, jih v drugem delu časa pokličem nazaj k sprehodu, k sadovnjaku, k milini te samote, k sebi.« [O izkustvu, III/13, 1107]

